символики в индоевропейских языках. Образ мира и миры образов. — М., Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996

9 Потебня А.А. Малороссийская народная песня по списку XVI века. Текст и примечания. — Воронеж, 1877

10. Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Болянських. К.: Наукова думка, 1978.

11 Шкловский В. Искусство как прием. — Пг., 1919

12 Яценко М.Т. Українська романтична поезія 20—60-х років XIX ст. // Українські поети-романтики. Поетичні твори. — К.: Наукова думка, 1987

13 A Choice of Kipling's Verse. Made by N.S. Eliot. — London, 1973.

14 Graves Robert. The White Goddess. A historical grammar of poetic myth. — New York, Farar, Straus and Giroux, II Edition, 1975.

Михайло ЛЕСІВ (Польща)

Прізвища з суфіксом *-ук (-юк)* у Монастириському районі

Українські прізвища часто основані на хресних іменах в їх повній (документальній) або скороченій чи здрібніло-пестливій (гіпокористичній) формах. Таким прізвищем є **Гнатюк**, в основі якого ім'я **Гнат** (з давнішого **Ігнатій** латинського походження) [1], а формантом тут виявляється суфікс **-юк (-'ук)**. Це прізвище належить до т.зв. "патронімічних" найменувань, в основі яких власне особове ім'я або інші означення батька чи іншого якогось предка, найчастіше чоловічого роду. В українській прізвищевій традиції "патронімічні" найменування оформлялися ще такими суфіксами, як **-ак (-як)**, напр.: **Мартиняк**, **-ів: Гнатів, Лесів**, **-ин (-ишин)**: **Савин**, **Федоришин**, **-ик: Василик**, **-енко: Петренко**, **-ович**, **-евич: Данилович**, **Данилевич**. Це найголовніші суфіксальні типи українських "патронімічних" прізвищ.

Хочемо тут представити прізвища, оформлені суфіксом **-'ук**, які мають в основах хресні імена або їх здрібніло-пестливі форми, а також загальні назви на матеріалі *Телефонно-інформаційного довідника міста Монастириська та Монастириського району*, укладеного й виданого друком у Бучачі 1999 року. Матеріял цей представляє сучасний стан уживаних

прізвищ на батьківщині Володимира Гнатюка [2].

На 1460 зафіксованих у цьому довіднику прізвищ майже 130 особових найменувань це прізвища з суфіксом **-'ук**, що становить бл. 8,6 процента (відсотків) усіх прізвищевих найменувань, з чого коло 44 проц. це форми, основані на іменах, решта має свої словотвірні основи в загальних назвах, які посередньо або й безпосередньо були первісно прізвиськами людей.

Суфікс **-'ук**, а, точніше, його походження в українській мові не з'ясоване мовознавцями однозначно донині. Слова з цим формантом найчастіше вживаються на Волині й Поліссі, що межує з Білорусією і тому мовознавці стверджують, що, можливо, це запозичення з литовської мови, що формант цей походить з литовського **-ukas, -iukas**, яке у цій мові вживається для створення здрібнілих чи пестливих іменників, напр. **arkliukas** 'жереб'я' від **arkl s** 'кінь', **par ukas** 'порося' від **par as** 'кабан', **Gauptukas** 'син когось, хто називається **Gauptys**' тощо [3].

З другого боку, в українській мові існує деяка кількість слів з суфіксом **-ук** тюркського походження, напр.: **борсук, бунчук, бурдюк, бурундук, капшук, клобук, курдюк** тощо [4], а в найстаріших літописах фіксуються особові імена тюркського походження типу Бяндюк, Асадук та інші, і, можливо, оцей кінцевий елемент наведених слів міг виділитися як суфікс **-ук** та поповнити кількість патронімічних і демінутивних суфіксів, які творять нові слова.

В українській мові суфікс **-ук** появляється у словах, які називають молоді істоти на основі старших, напр., **зайчук, віслюк, ослюк, сарнюк** (набагато більше таких слів у північноукраїнських говірках), а особливо назви синів на основі того, ким є батько, чи якийсь інший предок, напр.: **шевчук, циганчук, крамарчук, кухарчук, ковальчук, сиротюк**, в основі яких загальні назви **швець, циган, крамар, кухар, коваль, сирота**, та ін. [5] і у результаті цей суфікс почав виконувати "патронімічну" роль: називати сина на основі імені чи прізвиська батька, а деколи зрідка також матері [6].

А тепер пригляньмось до прізвищ, які оформлені суфіксом **-ук (-юк)**, вибраним з вищезгаданого довідника міста Монастириська та Монастириського району, в якому є село Велеснів, де народився Володимир Гнатюк.

В основі цих прізвищ хресні імена та загальні назви, які могли бути прізвиськами предків, носіїв відповідних прізвищ. Імена, які виявляються основами таких прізвищ, можуть мати

повну документальну форму або їх здрібніло-пестливі (гіпокористичні) форми.

До прізвищ з **-ук (-юк)**, в основі яких форми хресних імен зараховані до документальних у сучасній українській традиції, зараховуємо (в дужках подаємо основи таких прізвищ): **Василюк (Василь)**, **Гнатюк (Гнат)**, **Данилюк (Данило)**, **Денисюк (Денис)**, **Катеринюк (Катерина)**, **Киричук (Кирик)**, **Мартинюк (Мартин)**, **Марчук (Марко)**, **Михайлюк (Михайло)**, **Нестерук (Нестір)**, **Олексюк (Олекса)**, **Остапюк (Остап)**, **Павлюк (Павло)**, **Романюк (Роман)**. В основі таких прізвищ можуть появитися хресні імена в дещо іншій зміненій або скороченій формі: **Вакалюк (Вакала** замість **Вакула)**, **Гап'юк (Гапа** скорочена форма імені **Гапон** або від **Агафія)**, **Калинюк (Калина** від **Каленик)**, **Кондюк (Кондя** від **Кондрат**, **Кіндрат)**, **Костантюк**, **Константюк** (від дещо зміненого імені **Костянтин** або від його польської форми **Константи**, **Костанти)**, **Костюк (Кость** – скорочена форма імені **Костянтин)**, **Озарчук (Озар** – українська народна форма імені старогебрейського походження **Єлеазар [7])**, **Равлюк (Равло** від **Равула**, рідко вживаного імені латинського походження [8]), **Спетрук** (найімовірніше, в основі тут популярне ім'я **Петро,** попереджене приголосним **с-** неясного походження). Можна ще звернути увагу на прізвища, в основі яких імена у чеському або польському звучанні: **Іжук** (чеське ім'я **Їіші** яке є відповідником українського **Юрій)**, **Рафалюк** (в основі польське ім'я **Рафал** замість церковно-українського **Рафаїл)**. До одного прізвища потрапило невживане ім'я в нашій традиції, але присутнє у "Символі віри": "І був розп'ятий за нас за Понтія **Пилата**", а саме в прізвищі **Пилатюк**.

Значна частина прізвищ з суфіксом **-ук (-юк)** основана на гіпокористичних (здрібнілих і пестливих) формах деяких хресних імен, які оформлені різними суфіксами: **-ко**, **-шко**, **-ка**, **-ць**, **-нь**, **-сь**.

Найчастіше основою таких прізвищ є гіпокористичні форми хресних імен, оформлені суфіксом **-к-** (**-ко**, **-ка**, **-шко**): **Алексейчук (Алексейко** від **Алексей** "Олексій"), **Андрашук (Андрашко** від **Андрій)**, **Верещук (Верешко** від **Веремій** – укр. форми церковного **Єремія)**, **Герасимчук (Герасимко** від **Герасим)**, **Грищук (Гришко** від **Григорій)**, **Данчук (Данко** від **Данило)**, **Дорощук (Дорошко** від **Дорофій)**, **Захарчук (Захарко** від **Захарій)**, **Казмірчук (Казмірко** від **Казимир**, поль. **Казімеж)**, **Максимчук (Максимко** від **Максим)**, **Меленчук (Меленко** від **Мелетій**, пор. інше прізвище **Меленюк)**, **Озарчук (Озарко**

від **Озар** — укр. народної форми церковного **Єлеазар**), **Остапчук** (**Остапко** від **Остап**), **Остафійчук** (**Остафійко** на основі церковної форми імені **Євстафій**), **Оленійчук** (**Оленійка** можливо від жіночого імені **Олена**), **Пилипчук** (**Пилипко** від **Пилип**), **Прокопчук** (**Прокопко** від **Прокоп, Прокіп**, церковне **Прокопій**), **Савчук** (**Савка** від **Сава**), **Семенчук** (**Семенко** від **Семен**), **Сем'янчук** (**Сем'янко** — укр. діялектична форма імені **Семен** — **Семань**), **Сенчук** (**Сенько** від **Семен**, на цій формі **Сенько** основане прізвище відомого польського прозаїка Генрика **Сєнкевича**), **Томчук** (**Томко** від імені **Тома**, яке є різновидом таких форм імен, як **Фома** і **Хома**), **Фальчук** (**Фалько** від імені **Фаласій** або **Фалалій**, які основані на грецьких коренях) [9].

Основами прізвищ на **-'ук** є деякі гіпокористичні форми хресних імен, оформлені суфіксом **-ць**: **Дацюк** (**Даць** від **Данило**), **Коцюк** (**Коць** від **Конон** або **Костянтин**), суфіксом **-нь**: **Меленюк** (**Мелень** від **Мелетій**, див.: вищенаведене прізвище **Меленчук**), **Синюк** (**Сень** від **Семен**, пор.: вище зафіксоване прізвище **Сенчук**, у формі прізвища **Синюк** появляється відома наддністрянським говіркам звукова прикмета звуження **-е-** до **-и-** в ненаголошеній позиції) та зі суфіксом **-сь**: **Івасюк** (**Івась** від **Іван**), **Лесюк** (**Лесь** від **Олесь, Олекса** або **Олександр**).

Як бачимо, у прізвищах оформлених формантом-суфіксом **-ук (-юк)** появилося тут 41 хресне ім'я у 54 різних формах. З етимологічної точки зору це імена грецького (21), старогебрейського (10), латинського (9) походження і тільки одне ім'я зі слов'янським коренем (**Казимир** у формі **Казмірко**) [10].

До імен, що входять у склад обговорюваних прізвищ, які мають грецькі слова-основи, зараховуємо: **Андрій** у формі **Андрашко**, **Вакула** у формі **Вакала**, **Василь**, **Гапон** (**Агафон**) у формі **Гапа**, **Герасим** у формі **Герасимко**, **Григорій** у формі **Гришко**, **Денис**, **Дорофій** у формі **Дорошко**, **Кирик**, **Каленик** у формі **Калина**, **Мелетій** у формах **Мелень** і **Мелен(ь)ко**, **Нестір**, **Олекса** та у формах **Алексейко**, **Лесь**; **Остап** та у формах **Остапко** й **Остафійко**, **Петро**, **Пилип** у формі **Пилипко**, **Прокопій** у формі **Прокопко**, **Фаласій** у формі **Фалько**, **Юрій** у чеськомовній формі **жі**, та два жіночі імена **Катерина** й **Олена** (**Оленійка**).

До імен гебрейського (старогебрейського біблійного) походження, які увійшли в склад проаналізованих прізвищ, можна зарахувати: **Веремій** (**Єремія**) у формі **Верешко**, **Данило** та у

формах **Данко** і **Даць**, **Єлеазар** у формах **Озар** й **Озарко**, **Захарій** у формі **Захарко**, **Іван** у формі **Івась**, **Михайло**, **Рафаїл** у формі **Рафал**, **Сава** у формі **Савко**, **Семен** у формах **Семенко**, **Сем'янко**, **Сень** і **Сен(ь) ко**; **Тома** у формі **Томко**.

До імен латинсько-римського походження, що увійшли до прізвищ з суфіксом **-'ук**, вживаних тепер у Монастириському районі, зараховуємо такі імена у їх різних формах: **Гнат**, **Костянтин** у формах **Константи**, **Костанти**, **Кость**; **Кондрат** у формах **Кондя**, **Коць**; **Максим** у формі **Максимко**, **Марко**, **Мартин**, **Павло**, **Равула** у формі **Равло**, **Роман**.

Загалом можна сказати, що в усіх тих імен етимологія християнська, походять вони з календаря святих.

Основами прізвищ на **-ук** можуть також бути загальні назви, які називають людей за їх походженням, функціями у суспільному житті, за професіями, чи слова, які характеризують людину за її зовнішніми або внутрішніми прикметами: **Атаманчук** (**атаман**, 'отаман' в його здрібнілій або патронімічній формі **атаманко**), **Балюк** (**бала**, 'ледащо'), **Баландюк** (**баланда**, 'повільна людина; плетун'), **Басистюк** (**басиста**, 'хто грає на контрабасі'), **Безвинюк** (**безвинний**), **Безнощук** (**безносий**, може, у розмовній формі **безноско**), **Бойчук** (**бойко**, 'мешканець **Бойківщини**', **Бондарук** (**бондар**), **Бондарчук** (**бондарко**, 'син бондаря'), **Волощук** (**волох**, **волошка**, 'житель або жителька Волощини'), **Галайчук** (**галайко**, 'крикун'), **Гелевачук** (**гелевач**, 'черевань'), **Головачук** (**головач**, 'головань, людина з помітною головою'), **Горбатюк** (**горбатий**), **Гуменюк** (**гуменний**, 'сторож гумна'), **Гуцалюк** (**гуцало**, 'той, хто **гуцає**, себто підкидає на руках дитину), **Задунайчук** (**задунаєць**, 'хто жив за Дунаєм', пор.: "козак за Дунаєм"), **Кардашук** (**кардаш**, 'ровесник' з татарського **кордаш** [11]), **Ковальчук** (**коваль**), **Козарчук** (**козар**, 'пастух кіз'), **Коломійчук** (**коломиєць**, 'солевар' або 'хто з Коломиї'), **Кравчук** (**кравець**), **Кривенчук** (**кривенко**, 'син кривого'), **Литвинюк** (**литвин**, 'литовець' або 'мешканець Литовського Князівства', давня назва "білорусів"), **Майданчук** (майданець, 'хто живе коло майдану, або походить з місцевості Майдан'), **Мельничук** (**мельник**), **Німчук** (**німець**), **Німащук** (**німашко**, 'німець' або 'німий'), **Пізнюк** (**пізний**), **Плетенчук** (**плетенко**, 'хто плете себто багато і непотрібно говорить'), **Поворознюк** (**поворозний**, 'поворозник'), **Поліщук** ('мешканець **Полісся**'), **Сиротюк** (**сирота**), **Ткачук** (**ткач**), **Товстенюк** (**товстенький**), **Угринчук** (**угринець**, 'угрин, угорець'), **Церковнюк** (**церковний**, **церковник**), **Чекалюк** (пар. **чекало** 'чекаючий'), **Чучук** (**чуча**,

'чучело, щось на подобу людини'), **Швачук (швачка)**, **Шевчук (швець)**, **Шинкарук (шинкар)**, **Шкварилюк (шкварило**, 'хто шкварить').

Ми тут представили 43 прізвища з суфіксом **-ук (-юк)**, в основі яких загальні слова, які з різних причин відповідно характеризують людину, і тому були вони насамперед прізвиськами поодиноких осіб, а згодом стали основою прізвищ, оформлених "патронімічним" суфіксом **-ук**.

У проаналізованому нами матеріялі маємо ще 25 прізвищ з суфіксом **-ук (-юк)**, в основі яких стоять загальні назви, які посередньо могли характеризувати людину, виповнюючи роль прізвиськ. Ці основи можна прирівнювати до різних семантичних груп загальних назв, а деколи вони нелегко етимологізуються. Подаю ці прізвища в алфавітному порядку, а в дужках — загальну назву, яка могла стати основою даного прізвища: **Бакдюк** (можливо, польське bagdady, 'хутро зі шкірок ягнят' [12]), **Балюк (бал** або **баль)**, **Бандюк (банда)**, **Ботюк (бот** або **ботюк**, 'пень, призначений до зрізання'), **Бубенчук (бубенець**, 'бубонець, малий бубон'), **Бомащук (бумажка**, 'папірець'), **Вовчук (вовк)**, **Возовчук (возовець**, 'возовий (кінь), який ходить у возі'), **Волосюк (волос)**, **Кварценюк (кварцяне** (військо) 'найманє військо у XVI-XVIII ст. у Речіпосполитій для охорони державних кордонів' [13]), **Керничук** (діялектне **керниця**, 'криниця'), **Метанчук (метанина** 'мстушня' або **метанець** 'хто метає, кидає'), **Миюк (митися, мити, миється, миє)**, **Облещук (облеск** або **облекшитик)**, **Пізюк (пиза**, 'губа'), **Пліщук (плішка**, 'невеликий клин' або **плиска**, 'перелітний невеликих птах з рухливим довгим хвостом'), **Потюк (потя**, 'пташеня'), **Ревук (рев, ревіти)**, **Регалюк (риґала**, 'хто риґає), **Слойчук (слоєць**, 'малий слій'), **Тетерук (тетеря**, 'великий лісовий птах', також: **тетерук)**, **Трембалюк (трембала**, 'хто трембітає'), **Хабпюк (хапати** або **хабета**, 'нужденний кінь'), **Хмарук (хмара)**, **Юшкалюк (юшка?)**.

Підсумовуючи вище представлене, можемо стверднти, що прізвища з формантом **-ук (-юк)**, які функціонують тепер у Монастириському районі, в склад якого входить також село Велеснів, де народився Володимир Гнатюк, займають друге місце між прізвищами т. зв. "патронімічного" походження після прізвищ з формантом **-ак (-як)** [14]. Коли прізвища з формантом **-ак (-як)** появилися у цьому районі в кількості біля 160 (майже 11 проц. усіх прізвищ), то прізвищ на **-ук (-юк)** виявилося коло 130, що становить майже 9 проц. усіх зафіксованих в цьому районі прізвищ.

54;

2. загальні назви, які відносяться безпосередньо до людини (напр., **Бондарук**, **Ткачук**, **Головачук** – це прізвища, основані на загальних назвах **бондар**, **ткач**, **головач** тощо), а таких прізвищ нарахували ми в цьому матеріялі 43, або загальні назви, що посередньо могли стати прізвиськами, напр.: **вовк**, **хмара**, (**Вовчук**, **Хмарук**) тут ми знаходимо 25 таких прізвищ, а загалом основаних на загальних назвах прізвищ на **–ук** маємо тут 68.

Оці основи обговорених прізвищ свідчать посередньо про імена, які були колись популярними на цій території, або також є посвідченнями слів, які давніше могли вживатися чи й надалі вживаються. Можна також думати, що деяка кількість прізвищ була занесена сюди з інших регіонів української мовної території внаслідок серйозних переміщень населення після другої світової війни (в т. ч. приїзду цілих груп переселенців з території нинішньої Польщі чи прибуття людей з інших областей сучасної української держави).

Примітки:

1. Л. Г. Скрипник (ред.), *Словник власних імен людей*, Київ 1976, с. 206.
2. *Телефонно-інформаційний довідник м. Монастириська та Монастириського району*, Бучач 1999.
3. J. P. Hursky, *The Origin of Patronymic Surnames in Ukrainian*, "The Annals of the Ukrainian Academy of Arts in the U.S.", vol. VIII, Number 1-2, 1960, p. 180.
4. Ширші інформації про тюркське походження цих та інших слів подає, між іншим, **Етимологічний словник української мови**. Київ 1982-1989.
5. Див.: *Інверсійний словник української мови*, Київ 1985, в якому на стор. 473-474 подано список подібних словоформ.
6. Більше про це пише Я. П. Гурський у праці: J. P. Hursky, op. cit., p. 180-181.
7. *Словник власних імен людей*, Київ 1976, с. 209.
8. П. А. Петровський, *Словарь русских личных имен*, Москва 1984, с. 185.
9. *Словник власних імен людей*, с. 229.
10. Інформації про походження хресних імен ми брали, головним чином, з таких джерел: *Словник власних імен людей*, Київ 1976; *Етимологічний словник української мови*, т. I-II, Київ 1982-1989; П. А. Петровський, *Словарь русских личных имен*, Москва 1984.

J. Bubak, *Księgka naszych imion*, Wrocław 1993.

11 М В Бірыла, *Беларуская антрапанімія*. 2. *Прозвішчы, утвораныя на анелятыўнай лексіцы*, Мінск 1969, с. 185.

12. M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1978, s. 111.

13. *Словник української мови*, т. 4, Київ 1973, с. 131.

14 Це прізвища типу **Андрущак**, **Калиняк**, **Ющак**, **Дудяк**, **Солтисяк**, які тепер у цьому районі становлять за кількістю майже 11 проц. усіх зафіксованих там прізвищ.